

УДК 070 : 351.858(477)

СТИРАННЯ ТАБУ ЯК ОЗНАКА ТРАНСФОРМАЦІЇ МАСОВОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

ФЕДОТОВА Наталія,

канд. філол. наук, доц.,

Національний університет харчових технологій, вул. Володимирівська, 68, Київ, 01601, Україна,
e-mail: n.fedotova.edu@gmail.com

Дослідження покликане визначити особливості функціонування, елементи та ознаки детабуїзації чи табуїзації у тому сегменті масової організованої комунікації, що створюється засобами масової інформації. Вирішення цього вимагало залучення порівняльного й описового методів, прийомів аналізу й синтезу. Проведена робота показала, що до головних табу журналістики радянських часів належали: релігія, українська мова, збагачення, патогенна інформація, українська історія, екологічні й техногенні катастрофи, витрати державного бюджету на допомогу «братнім народам», жіноче тіло, сексуальна сфера, військова тематика. Стирання ж табу в перші посткомуністичні роки й у теперішні часи викликано низкою чинників, серед яких два найвагоміші: 1) звернення до заборонених тем; 2) логіка розвитку ЗМІ, їх намагання будь-якими засобами й методами завоювати популярність та прихильність у споживача інформації. Стирання табу в масовій організованій комунікації свідчить про трансформацію, у бік посилення, перш за все такої її функції, як поширення знання про дійсність.

Ключові слова: масова організована комунікація, табу, детабуїзація, тема, мовлення, медіа.

Вступ. Виходячи з того, що в сучасній науковій думці нараховується близько 200 визначень поняття «комунікація», можемо говорити про значний інтерес як на теоретичному, так і на методичному та практичному рівнях до цієї знакової складової природних процесів. Проблема її вивчення є актуальним напрямом як соціо-гуманітарних та природничих наук, так і точних. Дослідницький інтерес, особливо у сфері журналістикознавства, притягує масова організована комунікація, яка поза засобами технічного тиражування, поза засобами масової інформації просто неможлива. Актуальним напрямом сучасної наукової думки постає вивчення специфічних заборон і табу, що використовуються чи використовувались у масовій організованій комунікації. Не дивлячись на вагоме суспільне значення, в наукових працях ці питання комплексно не ставилися. Тож *мета нашої студії* – визначення особливостей функціонування, елементів та ознак детабуїзації чи табуїзації у тому сегменті масової організованої комунікації, що створюється засобами масової інформації. Досягнення мети передбачає виконання *таких завдань*: а) з'ясувати поняття «табу» співвідносно до масової організованої комунікації, б) осмислити процес табуїзації/детабуїзації мас-медійних матеріалів.

В опрацьованих джерелах питання табу в масовій комунікації досліджуються переважно в один із періодів. Найчастіше науковці звертаються до часів радянських, позначених пануванням комуністичної ідеології, яка забороняла безкінечну кількість і мовоформ, і тем. Так, однією з характерних рис компартійної преси В. Владимиров називає «наявність численних “табу”, тобто соціальних явищ, сфер, або тематичних пластів, або персон, які не могли бути піддані критиці» [2, с. 101].

До питань, так чи інакше пов'язаних із табу в системі масової організованої комунікації, зверталися І. Барановська, Ф. Бацевич, В. Владимиров, М. Веньчжан, Р. Газізов, Т. Гобанем-Кляс, Р. Говард, Т. Горяєва, Л. Гришаєва, С. Дегерян, Ю. Єловська, Г. Жирков, В. Карасик, В. Кашкін, Ю. Колісник, О. Кострова, Л. Кочетова, С. Онуфрив, І. Панасюк, О. Тараненко, Л. Хавкіна, Е. Шпоо, Г. Шредер, Я. Ягієлло-Шонфельдер та ін. У той же час питання табуїзації/детабуїзації як ознака масової організованої комунікації окремо не вивчалось.

© Федотова Н., 2017

Методи дослідження. Основні методи зумовлені метою, об'єктом та предметом дослідження. Вирішення сформульованих завдань вимагало залучення порівняльного й описового методів, прийомів аналізу й синтезу. Так, щоб зіставити заборонені та маловисвітлювані теми в різні часи ХХ ст. послуговувалися порівнянням. Для визначення зміни проблематики застосовано тематичний аналіз текстів. Контент-аналіз допоміг з'ясувати кількість ідеологічнозabarвлених тем, періодичність їх появи в медіа, відстежити детабуїзацію.

Результати й обговорення. Під час проведення наукового дослідження базувалися на тому, що масова організована комунікація – це «систематичне розповсюдження спеціально підготовлених повідомлень із застосуванням технічних засобів тиражування інформації (радіо, телебачення, преса, відео-, звукозаписи тощо), які мають соціальне значення і використовуються з метою впливу на установки, поведінку, думки й оцінки людей» [6]. Носить цілеспрямований характер, належить до спеціально вироблюваних. Пишучи про її функції Л. Орбан-Лембрик вказує, що вона «поширює знання про дійсність; має освітньо-виховний характер; здійснює соціальне регулювання; поширює масову культуру і розваги; задовольняє потребу людей в отриманні відповідної інформації і так далі» [6]. Її основними ознаками визначають публічність, швидкість передавання, скороминучий характер інформації.

Що ж до табу, то фактично в усіх доступних наукових джерелах цю лексему пов'язують із полінезійськими культурами й тонганською мовою. За твердженням О. Реформатського, це слово утворилося від дієслова *ta* (відзначати, виділяти) і прислівника посилення *pu*, що означає «суцільно». Комбінація *ta+pu*→*tapu*, а згодом *tabu* отримує значення «суцільно виділений» і протиставляється *poa* – «звичайний» [8, с. 56]. Упорядники «Сучасного словника з етики» акцентують на тому, що табу – це «негативні приписи, тобто категоричні заборони на різні дії людей, порушення яких у первісному суспільстві спричиняло відповідні санкції» [9, с. 354]. Мету табу, пише Я. Попова, «становить заборона не самого явища, а лексеми-репрезентанта», тобто сенс у тому, «щоб замінювати одну назву на іншу, більш прийнятну для комунікативної практики» [7].

Поділяються табу за: способом вираження (імпліцитні й експліцитні), ступенем суворості дотримання (жорсткі та м'які), рівнем поширеності (колективні й індивідуальні), залежністю від ситуації спілкування (абсолютні й відносні), манерою контактності (уникання/не уникання певних осіб). Виокремлюються вербальні та невербальні табу. До перших відносяться тематичні (дискурсивні), комунікативні, мовні та мовленнєві.

Табуїзація/детабуїзація того сегменту масової організованої комунікації, що поширюється через ЗМІ, будувалася на забороні/дозволі певних дій, осіб, тем, висловлювань тощо. За радянських часів це носило ідеологічний характер і ґрунтувалося на необхідностях правлячої, комуністичної, партії.

Контент-аналіз переконливо продемонстрував, що до головних табу журналістики радянських часів належать: релігія (лише з позиції атеїзму), українська мова, збагачення (висвітлювалось лише негативно), патогенна інформація (кримінал, вбивства, підпали, вибухи), українська історія (знакові постаті, бій під Крутами, Конотопська битва, ОУН-УПА та багато ін.), екологічні й техногенні катастрофи, витрати державного бюджету на допомогу «братнім народам», жіноче тіло, сексуальна сфера, військова тематика (проведення операцій на території інших країн).

Стирання ж табу в перші посткомуністичні роки й у часи теперішні викликано низкою чинників, серед яких, на наш погляд, виділяються два найвагоміші: 1) звернення до заборонених тем; 2) логіка розвитку ЗМІ, що намагаються будь-якими засобами й методами завоювати популярність та прихильність у споживача інформації.

Своєрідністю вирізняється тема репресій 1930-х рр. Будучи під категоричною заборорою щодо висвітлення в часи Й. Сталіна, про неї відкрито заговорили після ХХ

з'їзду КПРС (1956 р.). 1970–1980-ті рр. позначені згоранням деєталінізації та розкриття репресій. І, за абсолютно точним визначенням А. Маколкин, «тема голосіння та оплакування замучених політичних в'язнів сталінських часів стала домінуючою частиною нового посткомуністичного дискурсу. Українські періодичні видання присвячували цілі розділи матеріалам, що засуджують сталінське минуле» [5]. Табу ж на згадування про голодомори в Україні 1921–1922 та 1932–1933 рр., а також на діяльність ОУН–УПА, існували фактично до останнього дня існування СРСР. Так само й тема співпраці з Третім Рейхом.

Не висвітлюються так звані «обурливі вчинки» радянських солдат-визволителів у роки Другої світової війни. Мали місце вони як на звільнених територіях України та Білорусі, так і в Європі, особливо в Німеччині. Матеріали про це з'являються вряди-годи на ресурсах громадських історико-краєзнавчих та просвітницьких організацій. Детабуїзація ж у масовій організованій комунікації не відбулась.

Тема релігії за останні три десятиліття трансформувалася від висвітлення винятково з позицій атеїзму до появи та розвитку релігійної журналістики. Після прийняття у квітні 1991 р. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» розпочався справжній розвій релігійних ЗМІ. За даними «Української релігієзнавчої енциклопедії», на початок «1995 р. в Україні було 64 періодичних релігійних видань» [3]. А вже на 2001 р., як вказує Т. Антошевський, «в Україні нараховувалося понад 200 друкованих видань релігійного характеру» [1]. Сьогодні релігійні новини та новини про релігію подаються в усіх медіа.

Упродовж багатьох років під заборонаю щодо з'яви в мас-медіа перебували певні особистості. Перш за все це І. Мазепа, С. Петлюра, М. Міхновський, С. Бандера, Я. Стецько, Д. Донцов та багато ін. Згідно з наказом начальника Укрліту М. Позднякова у 1973 р. до спецфондів направлялись і засекречувались усі твори таких авторів, як І. Багрянний, А. Любченко, І. Огієнко, Н. Полонська-Василенко, Р. Смаль-Стоцький, Д. Соловей, П. Феденко, В. Чапленко, К. Штеппа [4, с. 323–324].

І зараз кожного медіа існують свої «небажані» особи. Це чітко простежується: а) по списках запрошених на різноманітні інформаційно-аналітичні програми чи політичні ток-шоу; б) по особах, до яких звертаються за коментарями та поясненням. Хоча є й політичні та громадські діячі, табуйовані для всіх медіа. Останнє як правило виникає в періоди певних політичних зрушень, пов'язаних із боротьбою за владу.

Із радянських часів перейшли в сучасну комунікацію проблеми висвітлення смерті, хвороб, гомосексуальності, діяльності виправно-трудоxв колоній, євреїв та ін. До частини з них ставлення змінилось, інші так і зостаються табуйованими.

Незручними залишаються для журналістів сімейні проблеми: конфлікт поколінь, причини розлучення, подружні зради, народження безбатченків, залишення дітей у пологових будинках, вбивства щойнонароджених тощо.

Війна на сході України почала руйнувати ще одну незручну тему – смерть. Після розстрілів під час Революції Гідності про загиблих перестали писати сором'язливо або пафосно. А факти загибелі в зоні АТО саму смерть вивели в особливий вид масової комунікації. Звичними для споживача інформації стали демонстрації похорону – як після загибелі на війні, так і після ДТП, вбивства тощо.

Поширилося вживання у медіа позанормативної лексики. Усе більше й більше зустрічаються соціолекти (сленг, жаргон, арг, просторіччя) та стилістично знижена лексика (вульгаризми, обценізми, мати, дисфемізми, евфемізми). Показовим є приклад телеканалу «NewsOne». У липні 2017 р. вони випустили проморолики «Суб'єктивних підсумків», у яких Надія Савченко, Євген Червоненко та Максим Гольдарб висловлюють власну точку зору на події в Україні ненормативною лексикою, яку в устах цих діячів на телеканалі визначили як «просту людську мову».

Аналіз контенту показує, що медіа не дуже поспішають розкривати тему еміграції українського населення. Радше про це можна прочитати в соціальних мережах, ніж дізнатися зі сторінок офіційної преси, з ефірів теле- і радіопередач. З одного

боку не виділяються факти, які б свідчили про заборону на цю тему, з іншого боку питання трудової еміграції не набувають ознак масової організованої комунікації.

Звернемося до невербальних табу. Сюди відносяться певні дії, міміка, жести, комунікативно-значуще мовчання, запахи тощо. Їх застосування чи не застосування спостерігається лише з відеокартинки, трансльованої на телевізійному екрані чи в мережі інтернет. Детабуїзація тут значна. Спершу глядачам демонстрували, як для більшої переконливості та посилення впливу учасники телепрограм обливаються соком чи водою, кидаються склянками чи підручними предметами тощо. Далі – більше: плювання, бійки, крутіння дуль, показування середнього пальця а то й згину руки в лікті, непристойні рухи сексуального плану.

Висновки та перспективи. Унаслідок суспільно-політичних перетворень відбуваються постійні зміни в усіх складових масової організованої комунікації. Стирання табу – один із таких проявів. Проведений контент-аналіз переконливо продемонстрував, що до головних табу журналістики радянських часів належали: релігія, українська мова, збагачення, патогенна інформація, українська історія, екологічні й техногенні катастрофи, витрати державного бюджету на допомогу «братнім народам», жіноче тіло, сексуальна сфера, військова тематика. Стирання ж табу в перші посткомуністичні роки й у часи теперішні викликано цілою низкою чинників, серед яких, на наш погляд, виділяються два найвагоміші: 1) звернення до заборонених тем; 2) логіка розвитку ЗМІ, що намагаються будь-якими засобами й методами завоювати популярність та прихильність у споживача інформації. Із кожним роком, із кожною новою політичною акцією, проведеною в Україні спонтанно чи добре продумано, масова організована комунікація все більше трансформується у бік детабуїзації. Особливо чітко це виявляється на прикладі контенту друкованих, електронних та онлайн-засобів масової інформації. Стирання табу в масовій організованій комунікації свідчить про трансформацію, щодо посилення, перш за все такої її функції, як поширення знання про дійсність.

Подальші дослідження в цьому напрямі дозволять дослідити процеси глобалізації і трансформації новітніх форм і видів масової комунікації.

1. Антошевський Т. Релігійні мас-медіа в Україні [Електронний ресурс] / Тарас Антошевський // RISU : релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу : https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/9808/. – Дата доступу: 07.11.2017.

2. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1991) : навч. посіб. / В. М. Владимиров – К. : МАУП, 2007. – 174 с.

3. Єленський В. Періодичні релігійні видання [Електронний ресурс] / Віктор Єленський // Українська релігієзнавча енциклопедія. – Режим доступу : <https://ure-online.info/encyclopedia/periodychni-religijni-vydannya>. Дата доступу: 15.10.2017.

4. Інститут історії України НАН України. Друге двадцятиріччя (1957–1977): документи і матеріали / [Упоряд. О. С. Рубльов]. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2007. – 464 с.

5. Маколкин А. Дискурс політики у масовій комунікації // Політологія посткомунізму: політичний аналіз посткомуністичних суспільств [Електронний ресурс] / В. Полохало (керівник авт. колективу). – К. : Політ. думка, 1995. – 368 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/polpost/r1a3.htm>. – Дата доступу: 01.10.2017.

6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: у 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування : підручник для вузів / Лідія Ернестівна Орбан-Лембрик [Електронний ресурс]. – Київ : Либідь, 2004. – 574 с. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/174/5621.html>. – Дата доступу: 01.11.2017

7. Попова Я. В. Табу в сфері комунікативно-языкової актуалізації / Я. В. Попова [Електронний ресурс] // Язык. Культура. – 2010. – Вып. 2. – Режим доступу : <http://yazik.info/2010-14/php>. – Дата доступу: 28.11.2017.

8. Реформатский А. А. Введение в языковедение / Александр Реформатский – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

9. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.

UDC 007 : 304 : 659.3

Erasing taboo as a transformation sign of mass organized communication**Fedotova Nataliia**, PhD (Philology),

National University of Food Technologies, 68, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine, e-mail: n.fedotova.edu@gmail.com

The research identifies the functioning peculiarities, elements and features of detabooing or tabooing in that segment of mass organized communication, which is created by the media. The research employed comparative and descriptive methods and also methods of analysis and synthesis. The research found that main taboos of Soviet journalism were the following: religion, the Ukrainian language, wealth accumulation, pathogenic information, Ukrainian history, environmental and manmade disasters, state budget expenditures on help for «fraternal peoples», woman's body, sexual sphere, military matters. Taboo erasing during the first post-communist years and nowadays is caused by a number of factors. Two the most important factors are: 1) address to forbidden topics; 2) logic of mass media development, their attempts to gain favour and popularity with information consumers by any means and methods. Taboo erasing in mass organized communication shows the strengthening of such its function as dissemination of reality knowledge.

Key words: mass organized communication, taboo, detabooing, topic, speech, media.

Стирание табу как признак трансформации массовой организованной коммуникации**Федотова Наталья**

Исследование призвано определить особенности функционирования, элементы и признаки детабуизации или табуизации в сегменте массовой организованной коммуникации, создаваемом средствами массовой информации. Решение этого вопроса требовало привлечения сравнительного и описательного методов, приемов анализа и синтеза. Проведенная работа показала, что к главным табу журналистики советских времен относились: религия, украинский язык, обогащение, патогенная информация, украинская история, экологические и техногенные катастрофы, расходы государственного бюджета на помощь «братским народам», женское тело, сексуальная сфера, военная тематика. Стирание же табу в первые посткоммунистические годы и в нынешние времена вызвано целым рядом факторов, среди которых два наиболее значимые: 1) обращение к запретным темам; 2) логика развития СМИ, пытающихся любыми средствами и методами завоевать популярность и приверженность у потребителя информации. Стирание табу в организованной массовой коммуникации свидетельствует о трансформации, к усилению, прежде всего такой ее функции, как распространение знания о действительности.

Ключевые слова: массовая организованная коммуникация, табу, детабуизация, тема, изложение, медиа.

1. Antoshevskiy, T., «Religious mass-media in Ukraine», *RISU: Religious Information Service of Ukraine*, available at: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/9808/ (access November 07, 2017).

2. Vladymyrov, V. M. (2007), *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky (1917–1991)* [History of Ukrainian Journalism (1917–1991)], MAUP, Kyiv, Ukraina.

3. Yelenskiy, V., «Periodical religious editions», *Ukrainska rehliiieznavcha entsyklopediia*, available at: <https://ure-online.info/encyclopedia/periodychni-religijni-vydannya/> (access October 15, 2017).

4. *Institut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Druhe dvadtsiatyrichchia (1957–1977): dokumenty i materialy* [Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. Second twentieth anniversary (1957–1977): documents and materials] (2007), In-t istorii Ukrainy NANU, Kyiv, Ukraina.

5. Makolkin, A. (1995), «Discourse of politics in mass communication», *Politohiia postkomunizmu: politychnyi analiz postkomunistychnykh suspilstv*, Polit. dumka, Kyiv, Ukraina, available at: <http://litopys.org.ua/polpost/r1a3.htm>, (access October 01, 2017).

6. Orban-Lembryk, L. E. (2004), *Sotsialna psykholohiia: u 2 kn. Kn. 1: Sotsialna psykholohiia osobystosti i spilkuvannia* [Social psychology: in 2 books. Book 1: Social psychology of personality and communication], Lybid, Kyiv, Ukraina, available at: <http://readbookz.com/book/174/5621.html>, (access November 01, 2017).

7. Popova, Ya. V. (2010), «Taboo in the sphere of communicative and language actualization», *Yazyk. Kultura*, vol. 2, available at: <http://yazik.info/2010-14/php>, (access November 28, 2017).

8. Reformatskiy, A. A. (1996), *Vvedenie v yazykovedenie* [Introduction to Linguistics], 1Moskva, Aspekt Press, Rossiya.

9. Toftul, M. H. (2014), *Suchasnyi slovnyk z etyky* [Modern Dictionary of Ethics], Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraina.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2017